

A MAGYAR STATISZTIKAI TÁRSASÁG KIADVÁNYAI
2. SZÁM

ELVÁLÓK ÉS ÖNGYILKOSOK

ÍRTA
BERNÁT ISTVÁN

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:
BUDAPEST, II. KER., KELETI KÁRÓLY-UTCA 5. SZÁM
BUDAPEST, 1927

Elválók és öngyilkosok.¹

1.

A mai viszonyok legodaadóbb és lelkesebb bámulói sem tagadhatják, hogy a nemzetek állapota nem minden tekintetben kielégítő. A bámulatosan nagyarányú technikai haladással szemben az emberi élet más mezőin nem nehéz megállást, sőt visszaesést konstatálni és mindinkább szaporodik azoknak száma, kik a közelmúlt optimista és ellenmondást nem tűrő bizakodásával szemben merik feltenni azt a kérdési, vajjon minden haladás mellett egészben véve boldogabb lett-e az emberiség és jogos-e haladásnak csak azt tekinteni, mi az érzékelhető világ fölötti hatalmukat kiterjeszti, de homályban hagyja, sőt chaotikus állapotba dönti azokat a belső-indítékokat, melyektől az egyén boldogsága s e révén a nemzetek jövője függ? Ne feledjük, hogy az egyéni lelkiismeret rendje feltétele a nemzeti lelkiismeret egyensúlyának. Azt, hogy e tekintetben nem állunk jól, bizonyítani fogják az általam összegyűjtött adatok.

A házasság felbontására irányuló törekvésekről, a lelki egyensúly megbomlásáról és az öngyilkosságokról fogok szólni. Szociális jelenségek ezek, melyek mutatják, hogy a modern egyén hajlandóságai mily mérvben felelnek meg azoknak a követelményeknek, melyeket velük szemben támasztani jogunk van; mily fokig biztos pillérei az egészséges egyéni létnek s ez úton a társadalmi és nemzeti fejlődésnek?

A házasság, mely a római felfogás szerint *divini ac humani iuris communio*, amelyben a felek isteni és emberi alapokon egyesülnek azért, hogy hivatásukat teljesítve, az emberi nem fenntartásán és emelésén munkáljanak, alapja, biztosítéka és

¹ A Magyar Statisztikai Társaságban 1926. évi május 11-én tartott székfoglaló.

védője az emberi haladásnak. Miután az ember legfontosabb céljairól van szó, ezek betöltése nem lehetséges anélkül, hogy nehéz kötelességeket ne vállaljunk magunkra. Le kell mondanunk az önzésről, hisz a jövő nemzedék érdekei fölé kell helyeznünk a magunkénak; munkálni kedvvel, érezve, hogy a magunkénál nagyobb értékek szolgálatában állunk. Ily körülmények közt természetes, hogy a házasság igazi értékes tartalommal csak ott telik meg, hol a házasságra lépőket eltölti a fennköltebb erkölcs, a lemondás és altruizmus szelleme, hol a kötelesség teljesítése édes öröm és boldogság, amelynek alá van rendelve, önkéntes belső elhatározásból, minden más. *Tienlham* szerint a politikának a legfőbb jót kell biztosítani a legtöbbször részére, *Kidd* hozzátéveszi, hogy e többség nem a ma élő, hanem a még meg nem született nemzedékek hosszú láncolata, amelvek érdekeinek a most élőkét a fejlődés érdekében alá kell rendelni.² Különbö megakad a fejlődés és be fog következni a hanyatlás. Ennek az emberiség egész létét hordozó altruizmusnak iskolája és forrása a házasság, a családi élet.

A kezdet kezdetén az állati ösztönök az uralkodók. De a házasságban élés megteremti az érdekek közösségének érzékét, ebből fakad a kölcsönös támogatás, az erkölcsi indítékok fokozódó ereje, a közös munka, mely vagyoni jóléthez vezet. Fejlődhetnek a nemesebb indulatok. Az alkalmi, tisztán az állati ösztönök által sugalt egyesülés szorosabb, tartós kapcsolattá alakul. A házasság az egész életre szól, az élet célja csak így érhető el. E tételt védi a törvény s az emelkedés és erkölcsi épség idejében a közérkölcök is. A hanyatlást a meglazuló kapcsolatok, a felbontott házasságok szaporodása jelzi. Hanyatló korokban lejutunk arra az alacsony színvonalra, honnan a fejlődés megindult. Az erkölcsi kapcsolat a nem korlátolt állati szenvedélyeken törik széf. Ezen nem változtat a technikai fejlődésnek, az élet anyagi örömeinek szaporodása. Bizonyos esetekben a házasság felbontása megokolt, sőt- szükséges, ha t. i. a főcél el nem érhető. De itt döntő mindig csak általános érdek lehet. A felelősségérzet és kötelességtudás lazulása soha sem volna szabad, hogy ok legyen.

² Benjámin Kidd: *Principles of Western Civilisation.* London, 1902. 43. lap.

A kereszténységnek csodálatos ereje volt szükséges ahhoz, hogy Róma utolsó idejében annyira gyakori elválások helyébe a házasság felbonthatatlanságát léptesse. Nincs, ami a lelkek mélyén ekkor végbement változást erősebben mutatná, mint ez. Rómában a hanyatlás korában a házasság megszűnt isteni intézmény lenni. A kereszténység visszaállítja vallásos jelentőségét és ezzel együtt állandóságát is. Az utóbbi időkben azonban, -midőn a vallás ereje csökkent, az egyéni érdekek pedig emelkedőben volt és van, az elválás lehetősége a mulh hoz képest erősen megszaporodott és ezt fokozódó mértékben is veszik igénybe.

A statisztika érdeme, hogy ez irányzat törvényszerűsége bebizonyítottnak vehető. Oettingen, kinek műve most azért is igen értékes, mert a 40—50 év előtti állapotokat vázolja s lehetővé teszi a jelen összemérését a múlttal, a múlt század derekán Poroszországban évente 2400, Szászországban 400, Belgiumban 23, Svédországban 100 válást konstatál. Ez a halál által felbontottakkal szemben igen kevés. Vidéken kevesebb, mint a városokban. Belgiumban 1860—64-ig 100 új házasságra 0-15—0-18% elválás esik. 1847—51-ig csak 0-8%. Ugyanez időtájt Franciaországban is csak 1000—1500 közt mozog az elválásra irányuló panaszok száma, 1869-ben már eléri a 3056-01. Ez időkben az elválások lehetősége még igen szűk határok között mozgott (*a thoro et a mensa*).

A felbontást kérő keresetek Porosz- és Szászországban is emelkednek 1863—71-ben 5343-ról 4947-re, Szászországban 1863—68 közt 1011-ről 1022-re, A városokban körülbelül kétszer annyi az elvált, mint falun. Sűrűk az elválások a felsőbb rétegekben, aránylag ritkák az alsókban.³ A *professions liberales*, melyek a népesség csekély %-át teszik ki, az elválási kereseteknél Franciaországban 1843—67-ben 23.29%-kal vannak képviselve, míg a mezőgazdaság csak 15.24%-kal. Nagy nevű statisztikusok, pl. Alayr György⁴ figyelmeztetnek arra, hogy a törvényesen elválasztott házaspárokon túl van egy, főleg a nagy városokban előforduló kontingens, melyet a morálstatisztika nehezen concedálhat ugyan, de mégis kell hogy figyelembe

³ Oellingen: *Moralstatistik* Erlangen, 1874. 155. lap.

⁴ *Statistik und Gesellschaft*. III. 184. Tübingen, 1917.

vegyen. Ez az *elhagyott nőké*, akiknél tehát *de jure* hiányzik a házasságban élés. Ma, a lakásszükség idejében erősödő és sokszor ki nem kerülhető torzalakulás ez a régi benső együttélés és érzés helyett. Az elhagyott nők száma Berlinben 1885-ben 6457 volt, ez elváltaké csak 2824. Különbséget kell tenni az ágy- és asztaltól való és a végleges elválás, vagyis a házassági kötelék feloldása között. De az egyes államok törvényhozása is nagy különbségeket mutat, úgyhogy a kimutatásokból nem lehet pontos következtetéseket vonni magára a házassági élet, illetőleg az elválásra való hajlandóságra.

Majr Boseo műve⁵ nyomán a következő nemzetközi táblázatban ad számol az egyes országok elválásairól. Tízezer házasságra esett a múlt század utolsó éveiben:

Írorszáiban	0.1	Magyarországban.....	5.8
Horvátországban	0.8	Szerbiában	6.9
Norvégiában.....	1.0	Belgiumban	7.2
Angliában	1.1	Németalföldön	7.8
Olaszországban	1.5	Dániában	9.4
Skóciában.....	2.0	Németországban	9.8
Finnlandban	2.0	Oláhországban	9.8
Ausztriában	3.1	Franciaországban	12.9
Svédországban.....	4.5	Svájcban	19.9

Az Egyesült Államokban (1886) 25, Japánban 104.1. Az elválások városokban sűrűbbek, mint vidéken. Így Parisban (1893—97) volt ezer kötésre 62.5.

A francia városokban (100.000—150.000 lakó).....	45.2
„ „ „ (30.000—100.000 „)	42.2
„ „ „ (20.000—30.000 „).....	36.0
(10.000—20.000 „).....	32.7
„ „ „ (5.000—10.000 „).....	25.2

Poroszországban 1905-ben 22.9 és pedig városokban 35.7, vidéken 10.1%.

⁵ Bosco: *Divorzi et le separazioni personali dei coniugi*. Róma, 1903.

A nagy városok viszonyairól álljanak itt még a következő számok.

	Esett elválás.	
	10.000 házasságra	1000 új kötésre
Kopenhágában (1896—1900)	85·5	15·3 $1\frac{1}{2}\%$
Berlinben (1895—1899)	41·7	77·2 8%
Stockholmban (1895—1897)	35·5	55·6 $5\frac{1}{2}$
Brüsszelben (1896—1900)	34·6	44·6 $4\frac{1}{2}$
Párisban (1895—1899)	33·3	69·1 7
Bukarestben (1896—1900)	28·7	83·4 8
Osloban (1896—1900)	24·9	34·7 $3\frac{1}{2}$
Bécsben (1895—1899)	18·1	24·3 $2\frac{1}{2}$
Hágában (1896—1900)	14·0	34·3 $3\frac{1}{2}$
Budapestben (1894—1898)	9·6	12·9 $1\frac{1}{2}$

Párisban 1884 óta a fejlődés a következő képet mutatja :

1884-ben (július 27-től) elválasztottak	1.657 párt
1885-ben „ „ „	4.123 „
1890-ben „ „ „	6.557 „
1895-ben „ „ „	7.700 „
1900-ban „ „ „	7.820 „
1905-ben „ „ „	10.860 „

Németországban :

1881—1885-ben átlag	5.441 párt
1891—1895-ben „	7.258 „
1900-ban	8.034 „
1905-ben	11.531 „

Az emelkedés egyes országokban, a kiinduló évek eredményét 100-nak véve, volt :

Ausztriában (1882/85—1896/1900)	182
Magyarországban (1876/1880—1898/1901)	193
Oláhországban (1871/1875—1896/1900)	335
Franciaországban (1885/1896—1900)	193
Belgiumban (1871/1875—1895/1899)	561
Németországban (1871/1875—1896/1900)	158
Angliában (1871/1875—1896/1900)	204

Az elválások tehát igen erősen szaporodtak és *Mayr* kénytelen szomorúan beismerni, hogy a házasságok szétbontását előidéző tényezők győzelmesen nyomulnak előre és pedig nemcsak Európában, hanem az európaiak által betelepített idegen világrészekben is.⁶ Az egyes államokban az újabb műveltségű nyugati államok azok, hol az elválások a leggyakoribbak. Japánban a fejlődés ezzel ellentétes. Ez azonban arra vezethető vissza, hogy egykor a válás szerfelett egyszerűen és gyorsan történhetett meg a kölcsönös beleegyezés alapján, most az európai hatás folytán a polgári törvénykönyv megszorítja ezeket az eseteket. Ennek tulajdonítható, hogy míg 1894-ben 361.000 házasságkötésre 114.000 elválás esett, 1905-ben 351.000 kötéssel szemben 6006 elválás áll.

Érdekes általános jelenség, hogy az elváló párok közt a gyermektelenek feltűnően szerepelnek, minél több a gyermek, annál ritkább az elválás. Az erkölcsi kapcsolatok szétválása itt nehezebb és ritkább.

A porosz statisztika szerint legtöbb az elválás a cselédeknel és bérmunkásoknál, azután a kereskedőknél és közlekedésnél alkalmazottaknál, a katonáknál és hivatalnokoknál. Igen csekély számú az erdőszettel és mezőgazdasággal foglalkozóknál.

Nálunk 1000 lélekre esett 1901—1906-ban (átlag) a felbontott házasságokból olyan, hol a vőlegény magyar volt: 0.25, hol német: 0.16, hol szerb: 0.22. A tótok, horvátok, oroszok. és rutének igen jól állanak.

Mily szerepet játszik a vallás a válásoknál, arra nézve csak egyes országok gyűjtenek adatokat. Ezek szerint a katolikusok jobban állanak, mint a protestánsok s a vegyes házasságok rosszabbul, mint ott, hol a házastársak vallása egyező. Az elválások okául az egyes országokban a következők szerepelnek, Ausztriában (1893—1897. év) *a*) kölcsönös beleegyezés 78%, *b*) engesztelhetetlen gyűlölet 11.9%, *c*) házasságtörés 1.4%. Svájcban (*a* 4 *b*) 34.6, iszákosság, rendetlen élet 24.8%, házasságtörés 4.8%. Badenben házasságtörés 26.7%, durva sértések 66%, Franciaországban 20.2 és 76.8%. Angliában a férj házasság törése 11.3%, a nőé 58.7%; Skóciában 18.9% és 33.5%.

⁶ 209. lap

A mi viszonyainkról *Bud* János dolgozata a háború előtti állapotokról,⁷ *Laky* Dezsőé⁸ a legújabb fejleményekről ad igen tanulságos képet. *Bud* reámutat arra, hogy az utolsó két éviizedben az elválások folyton szaporodtak. Volt

1894—1895-ben átlagban.....	1288
1901—1905-ben	3027
1909-ben	6331

Erős az emelkedés az 1894. évi XXXI. t.-cikk és az 1907. évi XVII. t.-cikk életbelépése óta. Az előbbi a polgári házasságról szól, az utóbbi pedig tehermentesíteni akarván a Kúriát, megszüntette a házassági perek kötelező fellebbvitelét. Ez teljesen sikerült is, mert 1907-ben a perek 60.3%-ában ítéleztek a felsőbb bíróságok, 1908-ban már csak 13, 1909-ben pedig csak 4.4%-ában. Jellemző, hogy míg 1906-ban a pereknek 34.4%-a ért véget egy éven belül, 1909-ben már 75%-a. Így jutottunk a házasságok felbontása és az elválások tekintetében a *harmadik helyre Svájc és Franciaország után*, hol ezer házasságra 54, illetőleg 50 felbontás esett, míg nálunk 40.2. Legrosszabbul álltak a reformátusok,, a görög-keletiek és a zsidók. Nemzetiség szerint a magyarság, az oláhok és szerbek. Budapesten 1000 kötésre 62.8 felbontás esik, a vármegyékben 37.1. Az östermelőknél 1909-ben 51.7, az ipar-forgalmi egyéneknél 50.4. A hűtlen elhagyás mint univerzális váló-ok, mely alatt a kölcsönös beleegyezés is meghúzódik, *Bud* rosszalását is erősen kihívja. Konstatálja a veszedelmeket és segítségért kiált a terjedő bajjal szemben, míg nem lesz késő.

Laky Dezső ugyané nyomokon tovább építi tanulmányát. Szomorúan utal arra, hogy míg Angliában 1896—1905-ig 100^000 házasságra csak 9 elválás esett, nálunk 1895-ig is már 32-5, 1895- 1905-ig 57, a következő évtizedben pedig már 152. Ez a szám rettenetesen nagy, ha a túlindusztrializált és nagy városokban bővelkedő angollal mérjük össze. Mélységes örvényt jelent,

⁷ *Bud* János: *Az elválások újabb alakulása hazánkban*. Magyar Társ. Ind. Szemle, 1911. április.

⁸ *Laky* Dezső: *Az elválások Magyarországon a háború előtt és alán*. Társad. Tudomány, 1925. május—júniusi füzet.

mert ne feledjük, hogy olyan évekre vonatkozik, melyek közt háborús évek is vannak alacsony elválási %-kal.⁹

A Bud János által közölt s a legutóbbi évekről a Központi Statisztikai Hivatal által rendelkezésre álló adatok összehasonlítása mutatja, mily szörnyű helyzetbe jutottunk Volt ugyanis évi átlagban felbontott házasság:

a régi Magyarországon

1891—1895-ben.....	1288
1901—1905-ben.....	3027
1909-ben.....	6334

Csonka-Magyarországon

1921-ben.....	6188
1922-ben.....	7419
1923-ban.....	5645

Az emelkedés 30 év alatt nem kevesebb mint *16 szoros*, anélkül hogy emiatt csak meg is mozdulnánk.

A háború utáni évek a határozott rosszabbulás képét mutatják s 1921—1922-ben Csonka-Magyarországon 100.000 házasságra 415 elválás esett, háromszor annyi, mint a háború előtt. Oly arányszám — teszi hozzá *Laky*—, melynek *mását még a válásairól híres amerikai Unióban* sem látjuk, igaz ugyan, hogy az emelkedés szinte általános és Németországban is 18.000-ről 1920-ban 36.524-re, 1921-ben pedig 39.216-ra szökkent, sőt Angliában is ezt tapasztalhatjuk. De ez nem javítja helyzetünket, melynek, mint földművelő országnak, sokkal jobbnak kellene lenni. Legsűrűbb az elválás az ú. n. értelmiségnél, legritkább a falusi nép körében. 1000 házasságkötésre 1910 -31-ben 43-5, 1921—22-ben 74.4 elválás esett. Vegyes házasságokból több bomlik fel, mintha mindkét fél ugyanazt a vallást követi. Feltűnő az elválások nagy száma a háború után a keresztény-zsidó házasságok között, a keresztény férfiak és zsidó nők között kötött házasságnál minden 7-re, a zsidó férfiak és keresztény nők között kötött házasságoknál minden 4—5-re jut egy elválás. Magyarország mai

⁹ 1915-ben csak 2625. 1916-ban 2323, 1917-ben 2729 elválásztás történt.

helyzetéből — ezzel zárja be szemlélődéseit érdemes statisztikusunk — csak úgy emelkedhetik fel, ha az erkölcsi megújulás tüzen is keresztülmegy és a házáséletet nagyobb mértékben megbecsüli.

Nagyon, de nagyon rossz útra tértünk. A családi kapcsolatok meglazulása szembeötlő. A házasság a legtöbb esetben elveszíti erkölcsi tartalmát, a társadalom alapjai megrendültek. A nemzeti lelkiismeret nem tud, vagy nem akar megmozdulni. Közömbösen nézzük a pusztulás terjedését. Még annyit sem teszünk meg, hogy a hivatalból való fellebbezést, melyet az 1907. évi XVII. törvénycikk eltörölt s ezáltal tág kaput nyitott a megokolatlan válásoknak, visszaállítanék. Erre nézve, ha más nem, a papság talán mégis csak indíthatna valami mozgalmat, hisz a legnagyobb értékekről van szó.

Az a nemzet, mely nem örökös feltékenyen ama források épentartásán, melyekből a fejlődés és nemzeti nagyság táplálkozik, elveszti jogát az élethez és el is fog pusztulni. Azok, akik figyelemmel kísérik főleg a budapesti viszonyokat, lehetetlen, hogy sötétnek ne lássák a jövőt. Hiszen van arra példa, hogy egy harmadik évtizedét alig elért nő már 4—5 férjet mondott magáénak. Nyílt szóbeszéd tárgya, hogy a gyermekek jövőjét tisztán anyagi szempontok szerint intézik el. Sőt megteszik azt is, hogy az elvált férj fedezi a nő luxus-kiadásait, úgyhogy a polyandreiának előbb ismeretlen viszonya fejlődik ki és pedig miután ez vagyon nélkül lehetetlen, éppen nem a proletár-rétegekben. Az elvált férj nem tartja megbecsztelenítőnek oly nő támogatását, ki őt meggyalázta, a nő elfogadja annak pénzét, akii hül lenül elhagyott. A társadalom pedig mindezt nem is akarja észrevenni. Engedi, hogy a napisajtó, a színpad és a terjedő léha közfelfogás fokozatosan aláassa a házasságnak valaha oly szilárd alapjait.

Persze itt is sok tekintetben a *nagy nemzet* után indulunk, habár észrevehetnők, hogy ez hová vezet. Franciaországban a válás lehetőségét 1792-ben mondták ki az 1789-ben elrendelt polgári házasság szükségszerű következményeként. Bonaparte megnehezíté az elválást s az 1816. évi lörvény a *Code Civile-nek* az elválásra vonatkozó szakaszait abrogálta és így a házasságot lel nem bonthatóvá lelte. Hivatkozás történt Montesquieu-re, akinek véleménye szerint az emberi törvények módosíthatók,

a vallásiak azonban nem s miután az állam vallása katolikus (1816), az elválás ki van zárva.

E helyzet 1881-ig állott fenn, mely évben a törvényhozás visszaállítá a válás lehetőségét. Ami azóta történt, arról fennebb beszámoltunk. A parlamenti harcokban *Alfred Naquet* tette magát nevezetessé e törvényjavaslat keresztülhajszolásánál. Könyvet is írt, amelyben igyekszik bebizonyítani, hogy a válás lehetősége érdeke úgy a házasfeleknek, mint az ivadékoknak, sőt a közerkölcsöknek is.¹⁰

Érvei közül csak azt vagyok hajlandó elfogadni, hogy törvény által nem lehet a leiekéi arra reábírni, hogy egymást szeressék és örömmel teljesítsék a házasságból származó kötelességüket. Ezzel szemben elismeri, hogy a házasság olyan intézmény, amely a polgári törvényeken felül áll s épségéhez magasabb erkölcsi és lelki erők szükségesekek.

Ahelyett azonban, hogy ennek megfelelően igyekeznének a házasságot erősíteni, a francia hangadók éppen az ellenkező irányban működnek. A szocialisták ma is szereplő vezére, *León Blum* igaztalanságot lát abban, hogy a tapasztalatlan leány oly férfiú élettársa legyen, ki bőven élvezte a tiltott örömeket. Azoktól a házasságoktól remél sokat, ahol a nő is kitombolta magát s múltó örömök helyett a nyugodt élet felé hajlik.¹¹ Azaz feleséggé csak az lehelne, aki megfürödvé a sárban, nem igen kvalifikál l arra, hogy az érintetlen erkölcsi tisztaság ideálja legyen. Azoknak, kik érdeklődnek aziránt, mily irányt vett a francia nemzet 1884 óta s milyenek a Naquet-féle reform eredményei, egész csomó könyv és értekezés áll rendelkezésére, melyek közül *Séché* művein túl *Bonjean* és *Gautier* könyveit emeljük ki.¹²

Mindezek közü a viszonyok közöli Voltaire szellemét érezzük átöröklödni, aki reámutat, hogy *La société fait une convention secréte, de ne point poursuiwe les civils, dont elle est accoutumée de rire*, azaz a mi nevetséges, megszűnt bűn lenni.

A mai. európai állapotok közü, nem is szólva a bolsevizmus vad cinizmusáról, mely tudatosan pusztít el mindent, mi szép

¹⁰ *Le Divorce*. Paris, 1881.

¹¹ Alphonse Séché: *Le Dessarroi de la Conscience Francaise* Paris.

¹² Paul Gauüer: *Les Maladies Sociales*. Paris, Hachette, 1913.

Georges Bonjean: *Enfants revoltés et Parents coupables*. A. Colin & GAC. Paris, 1895.

és nemes, kénytelenek vagyunk elismerni, hogy a házasságok állandóságát és belsejét védő tényezők ereje gyengül, pedig ma is igaz, mit a régibb moralisták vallottak. A családi élet védői az emberiség lelki erőinek erősítésén dolgoznak; annak megmérgezői pedig a társadalom talaját ássák alá. Külső politikai rendszabályok keveset segítenek. Az ember belső erkölcsi világa az, melynek épségét helyre kell állítani.¹³

A hanyatló Róma által alkotott, a házasságot védő törvények célja az volt, hogy azokat az állapotokat állítsák helyre, melyek hajdan, amikor a tiszta és egyszerű erkölcsök uralkodtak, a házasságban alánosak voltak. De ezt elérni nem sikerült, bizonyítékául annak, hogy az emberi cselekvések legbensőbb rugóinak irányítását külső eszközökkel elérni nehéz, sokszor lehetetlen. A lörvény hozó csak jutalmazó és büntető eszközökkel rendelkezik, amelyek elégtelenek ahhoz, hogy a romlásnak indult lelkiismeretben felkeltsék a régi vágyai, a jó és az élénk utálatot a rossz és gonosz iránt.

Mindamellet a vonatkozó római törvények ismertetése fontos, mert az analógia az akkori és a mai idők közt fennáll.

Rómában régi idők óta megrótták azt, ki nem nősült, vagy gyermektelen maradt. Feltételezték a szándékosságot, a kiérdemült agglégényeket bírsággal (*aes uxorium*) sújtották.¹⁴

Caesar csak azokat részesíté földbirtokban, kiknek legalább 3 gyermeke volt. Augustus megalkotta a *lex de maritandis ordinibus*, melyet csak 21 évi küzdelem után tudott életbeléptetni. A törvény kiegészítést nyert a híres *lex Papia Poppea*-vel elnevezve a két akkori konzulról, akikről Dio Cassius megjegyzi, hogy mind a ketten nőtlenek voltak. A házasságkötés formalitásain túl rendelkezik a törvény a nősülők és gyermekesek előnyéről és a nőtlenek vagy gyermekteleneket érő hátrányokról. Kimondja, hogy nem köthet házasságot a kerítőnő, a házasságtörésen ért, a színész vagy színésznő.¹⁵ Egy későbbi törvény érvényteleníti a zsidók a keresztények közti házasságot. A cölebs a neki szánt örökrészt csak úgy kapja meg, ha 100 napon belül megnősül.¹⁶ A gyermekesek előnyben részesülnek.¹⁷ Az *orbis* és az, kinek élő gyermeke nincs, a reá hagyott

¹³ Octüngen, 134. lap.

¹⁴ Fuchta: *Cursus der Instit.* Leipzig, 1850. I. 51G.

¹⁵ J'uchla: III. 169. — 257. — ¹⁷ 289

résznek csak felét kapja stb. Az eredmény a kincstárra nézve kedvező volt, de az erkölcsöket a törvény meg nem javítá. Ezt csak a kereszténység tudta elérni.

II.

Az egyénnek az a lelkiállapota, amelyben tudatosan szembehelyezkedik az emberi élet igazi céljával, amikor testi és lelki erőit, a tudást és értelmet, nem a helyes célnak és az éhez vezető eszközöknek kiválasztására, hanem ezzel ellentétesen használja fel, sok esetben nem mondható ugyan még örületnek vagy lelki-beleegségnek, de rendes lelkiállapotnak sem. Az olyan társadalmak, amelyekben ily egyének számosak, vagy ha kevesen vannak is, de befolyási gyakorolnak a közviszonyokra, egészségeseknek nem mondhatók.

A lelki bajok létrája hosszú és sokszor igen meredek. Az egyszerű tompultságtól (Blödsinn), föl a geniálitással érintkező demenciáig, nagy a latitude; a fixa ideától az általános elmezavarig szintén. Az erkölcstelenség még "nem elmezavar, de ha szellemi erőink állandóan ennek szolgálatában állanak, megszületik a *moral insanity*. Mennyi része van ebben az eredeti hajlandóságoknak, az átöröklésnek, a nevelésnek, vagy a környezetnek, nehéz eldönteni egyes cselekedetben, általában pedig még inkább.

Bizonyos azonban, hogy egyrészt a mai élet bonyolult és nehéz problémái, másrészt a szinte korlátlan egyéni szabadság mellett az elmebetegnek száma nő. Ezt a még mindig hézagos statisztikai adatok is eléggé bizonyítják.

Elmebeteg Franciaországban 1835-ben csak 16.538-al, ellenben 1869-ben már 93.253-01 számítottak össze. Angliában 1860—69-ig a népesség 10%-al, az örültek 45%-al szaporodtak. Egész Európában számukat *Oellingen* még csak 300.000-re teszi.¹⁸ Legsűrűbb a művelt germánoknál (2 per mille), legritkább a románoknál 0.6.

A foglalkozási-ágak közül az úgynevezett szabad hivatások hajlamosak a búskomorságra és örületre. A házasságban élőknel ritkább, mint az özvegyek, nőtlének, főleg pedig az elváltak

¹⁸ *Moralstatistik*. 631. s a következő lap.

körében. Gyakori eset az elvált nőknél, A szaporodás főoka a paralysis és a szeszitalok. A város és falu között az előbbinek kárára nagy a különbség. Sok vall arra, hogy a legrosszabbul állanak a zsidók, azután a protestánsok, aránylag legjobban a katolikusok. *Guislain* a XIX. század civilizációját az elmebajok szaporodásának főtényezőjeként jelenti ki.¹⁹

Valaha a vallás és hagyományok az egyéni elhatározásoknak irányt adtak, az egyéni erők játékát, az elérhető célokat korlátozták, ma, amikor mindenki törekedhetik akár a köztársaság elnöki székéig is, az erőfeszítések intenzitása oly erős, hogy a lelki egyensúly összeadásához vezethet. Az anyagiás élvezetek szaporodása és növekedő vonzó ereje, a lázas futkosás az élvezetek eszközei után, a nem szűnő munka megőrlő hatása segít megfejteni azt; miért szaporodnak az elmebetegségek általában és különösen a zsidóknál, kik e törekvésekben szinte legelői haladnak.

A vallás és hagyományok s a tekintélyek erejének gyöngülésével az emberi lét elveszté szilárd alapját. Az egyén könnyen változó elhatározása csekély támpont, nem biztos alap. A fennköltebb indítékoktól elszakított ember tisztán az érzéki hatások alatt állva, ha arra a tudatra jut, hogy ezek a vágyai nem teltei jesíthetők, eltéved s az útvesztők csapdái között elveszti józan ítéletét. Értelme, amelyben annyira bízott, cserbenhagyja és elborul. Ofy kor, melyben az érzéki élvezeteket emelik oltárra s ezeknek alárendelnek mindent, amikor megszűnik az érzék mögöttiek és fölöttiek méltánylása, csakugyan a morál insanity útjára tért, mert nem véve tudomást azokról az örökre érvényes korlátokról és igazságokról, melyek szerint az élet és ennek munkája berendezendő, elszakad Istentől és ezzel az igazi élet forrásától, széttepi azokat a kötelekeket, melyek az egyént az örökkévalóság részesévé és munkásává avatják. Tisztán saját tudására utalva, melyet egyéni érzései irányítanak, a mindinkább bonyoluló viszonyok közt könnyen tér le a helyes útról. így jut nemcsak az egyes, hanem az egész társadalom is oly kóros állapotba, amelyben gyorsan fejlenek az egészségtelen nekiiramodások s a mérges gyümölcsöket termő fellángolások. Az új után vágyódók kapnak az új jelszavakon, ha azok ellentétesek a múlt-

¹⁹ Ollingen, 639.

ból reánkmaradt korlátozásokkal. A való élet kiábrándító tapasztalatainak kell bekövetkezniük, hogy belássuk, mennyire igaz azoknak állítása, akik szerint az egyesek tudása, belátása mily csekély és mennyire elégtelen ahhoz, hogy a múlt tapasztalataiból leszűrjék életszabályok nélkül a helyes úton való haladást biztosítsa. Olyan korokban, mikor a nagyvilág eseményei megrendítik, sőt le is rontják az erkölcsi alapokat, romboló munkát fejtenek ki a különben is meggyöngyült hittel szemben, az egyéni *moral insanity szociális insanity*-vé alakulhat át, tapogatózó küzdelemmé új megoldási módok iránt.

Kétségkívül ilyen időket élünk.

Régibb megfigyelések szerint a politikai változások, forradalmak és háborúk nagyon szaporították az elmebetegnek szárnál. A világháború eredményei, hivatott megfigyelők szerint, mások. *Oláh Gusztáv*, a lipótmizei elmeógyógyintézet kiváló igazgatója, a *Politikai psychopathák-ról* tartott szerfölött érdekes előadásában tapasztalatait összegezve arra a következtetésre jut, hogy sem a világháború, sem a forradalmak, sem a kommunizmus nem változtatta meg a felvételre kerülő betegállomány képét és arányszámát, nem még árnyalatokkal sem. Ez arányszámok törvényszerűsége mélyebben fekvő tényezőkben keresendő, a minket megrázó mozgalmak csak a felszínen lejátszódó kisserű hullámfödroszkák. A nagy psychosisokat a világrengető események nem tángálták. Háborús psychosis *Oláh Gusztáv* szerint nincs. Nincsen forradalmi sem, de mind a kettő fejlesztő tényező. Elkorcsosult, betegesen fejlett jellemek, melyeket rendes időben a közvélemény, az erkölcsi felfogás, a büntető törvények ereje nem engedett érvényesülni, megkapják a lehetőséget erre. Hatalomhoz jutnak és ezt addig elnyomott vágyaik érvényesítésére használják föl. A kommün alatt tömegesen napfényre kerültek mindenféle csodabogarak, mint a mélységből felhúzott háló nyüzsgő tartalma, mondja *Oláh Gusztáv*. Ezekhez csatlakoznak azok, kik minden újnak fanatikus hívei. Nem egészen örültek ezek, hanem olyanok, akik kellő alap nélkül, de csalhatatlanoknak érzik magukat s kötelességüknek tartják a világ megváltását. Mintha egy ember értelmi ereje többet érne a letűnt nemzedékek minden tudásánál és születhetnék ember, ki az általa kieszelt népboldogító terveket saját magára támaszkodva meg tudná valósítani, A nagy szenvedéseken átment

tömegei könnyű lehel a mull eredményeinek lerombolásai; rábírní, de elkeseredés, anarchia, a lélek legkevésbbé értékes tulajdonságainak felkorbácsolása sem új haladási, sem boldogságot nem teremí. Hisz mereven ellentétes a boldogság alapvető tételével, a megelégedéssel.

A tömegek lelkének megrendülése aláassa a biztosság érzetéi az egyéneknél. Múlo hálásoknak játékává leszi őket. gyöngíti a felelősség érzetét. A távol célokról való lemondás észellenesnek tūnteti fel az ideális erőfeszítésekéi. A ludasára, kultúrájára büszke ember alacsony érzések által hajtott rab-szolga lesz és az önálló rendelkezés jogát és lehetőségét mind-sűrűbben használja fel arra, hogy elpusztítsa önmagát. Lehet-e keserűbb eredményi, maróbb kritikát elképzelni szemben azzal az öndicsérettel, melyben főleg a XIX. század tetszelgett, mikor szaporodni látta találmányait és gyarapodni erejét a természet fölött? De észre nem vette, hogy, cseréhe ezért, mint távolodott el attól az igazi boldogsági ól, mit a lelkek békéje jelent. Az élet kultuszát mint cserélte fel az ellenkezőjével, a halálával, mint lépett az élniakarás helyébe *a la peur de vivre*, az egygyermek-rendszer, *a laedium vitae*, a gloire nemzetének mérges produk-tuma 1 El lehet képzelní, hogy ez a helyzet milyen melegágya lett a társadalmat bomlasztó törekvéseknek.

Szükséges volt ezekre rámutatni, mert az elválások és öngyilkosságok az ekként előkészített talajból sarjadnak ki mint a speciális élet beteges hajtásai. Az egyén és társadalom kölcsönhatásban állanak egymással s amannak életnézetei befolyanak a társadalmi légkör módosítására. Viszont a szociális környezet élesztheti vagy tompíthatja az egyéni vágákat. Oly országokban, ahol, mint. pl. nálunk, sűrű a válás és az életnek könnyelmű eldobása, a lejtőre került kevésbbé fog habozni, mint ott, hol az erkölcsi értékeknek még súlya van s az egyénből nem pusztult ki a kötelesség érzése.

Ha társadalmi állapotaink ilyenek, kell-e bővebb magyarázat ahoz, hogy ma szaporodó öngyilkosságokról és elválásokról kell beszélní, amelyekhez mint meg okolás csatlakozik a kisiklott elméjük, vagy egyenesen megőrültek ijesztően nagy száma? Az élvezetek szaporítása nem segít, sőt a hajsza újabbak és raffináltabbak után mutatja, hogy a lélek kielégítve nincs, bár-mennyire is törekszünk a test minden vágát bel ölteni. Az élvezete-

tek csődjével állunk szemben. Az elválások és az élettől való menekülés napról-napra szaporodó esetei, erre, azt hiszem, elég bizonyíték. Az élvezés és élvezni vágyás igazi boldogságát adni nem bír.

Társadalmunk jellemzéséhez mindenesetre értékes az a megfigyelés, melyet *Oláh* Gusztáv tett, ki a háború utáni idők fejleményeként a morfinisták, kokainisták és öngyilkosok felszaporodását konstataálta. Ezekhez járulnak utóbb a sűrűen jelentkező alkoholisták is. Emellett az imbecillek és psychopáták, kik a régi rend keretében megúszhatják az életet minden baj nélkül, sőt sokra is vihetik: ha a régi állapotok felfordulnak, mint 1918-ban történt, értelmetlenül és kritikátlan cselekményekre ragadtatják magukat, kiülnek náluk az imbecillitás kapcsán az öröklött vérengző ösztönök, mint jogcím a *megtorlásra*, talán azért, mert ez ösztönöket eddig vissza kellett tartani, mi nekik fájt s reájuk iniuraként hatott.

Ezen észrevételek átvezetnek *tanulmányom* harmadik tárgyához, az öngyilkosságok szomorú fejezetéhez.

III.

Az élet azért adatott nekünk, hogy végigéljük, még akkor is, ha az teher, *telve* nyomorúsággal és sötétséggel, mert eszközök vagyunk egy fensőbb hatalom kezében, az egyéniek fölé emelkedő célok szolgálatában. Vallásos és igazán hívő népeknél, melyek át vannak itatva e gondolat igazságával, más szóba sem jöhet.' Az egyén hajoljon meg a köz érdeke előtt s ha életét föláldozza, szolgálja azzal nemzetének vagy az emberiségnek nagy céljait. Ez a jelfogás az emelkedésnek legerősebb tényezője, mert arra neveli az egyént, hogy fennköltebb céloknak legyen eszköze. így teljesen rendelkezésére áll minden egyén az államnak, sőt végső elemzésben annak, amit *Széni Ágoston Civiás Dei-nek* nevezett. Abban az időben, mikor Róma polgárai azt a nézetet vallották, hogy az élet nehéz teher, melyet esetleg a köz érdekében görnyedve kell átélni, csodálatos fellendülésben voltak a közügyek, bámulatosan kiterjedt, sokoldalú és eredményes volt a fejlődés. Ez adta meg Róma emelkedésének igazi alapját.²⁰

²⁰ Mommsen: *Römische Geschichte*.

Az erre nevelt nemzedékekben még akkor is dolgozott e felfogás irányító ereje, igazi altruizmusa, amikor az eudaimonizmus már terjesztgeté szárnyait s a régi, szigorú erkölcsöket az élet léháb felfogása kezdte kiszorítani.

Az élet önkéntes kioltása, mint állandó és számbavehető társadalmi baj, vagy nemzeti veszedelem, csakis oly időkben jelentkezhetik, amikor az emberek igényt formálnak arra, hogy az élet kellemes, azaz egyéni igényeiknek megfelelő legyen. Ha nem, akkor megválnak tőle. Ha idáig eljutottak, a lejtőn való lesiklás a társadalomra nézve is megkezdődött/ Az egyén lesz döntő, ez az atomizálást, a részekre-szakadást, a bomlást jelenti. A közérzés által előbb összefűzött s a kötelesség által összetartott egyedek mind erősebben követelik a saját izlésük szerint élest és hivatkoznak a szabadságra, ami a divatos elvek szerint a haladás gyökere. A centrifugális erők munkája folytán az épületet alkotó köveket összetartó malter kihull, a kövek szétlazulnak, a magasabba törekvés megakad, a visszafejlődés megkezdődik, persze csak fokozatosan. A összetartó kapcsok nem azonnal vesztik el erejüket. A társadalomba hatoló mérget bizonyos fokig és ideig még ellensúlyozhatják a mint hagyományai és nevelése. Az öngyilkosság ragálya talán nem is érint bizonyos rétegeket. Nem rombolja szét a társadalmat, csak lassúbbá teszi fejlődését. Hellaszban a tanács felhatalmazást adhatott az élet kioltására. Rómában az utolsó századokban megengedhetőnek tartják, de csak akkor, ha tiszteletreméltó okból történt (Lucretia, Cato, Seneca). Különb *voluntaria mars vitonim asylum!*

Zsidók, mohamedánok, keresztények tilalmazzák.²¹ Nálunk még az 1857-i miniszteri rendelet is úgy intézkedik, hogy az öngyilkos egyházi temetésben ne részesüljön.²²

Az újabb idők moralistái és morálstatisztikusai azonban kénytelenek reámutatni, hogy az európai civilizáció sarkában, egyenesen annak következményeként, e kór állandósul, sőt ijesztően terjed is. Az idevágó adatokat és megfigyeléseket sokan dolgozzák fel.

²¹ Szt. Ágoston szerint az, ki magát megöli — gyilkos, tehát vét az ötödik parancs ellen. De Civ. Dei. I. 17.

²² Siposs Félix: *Korunk és az öngyilkosság* Esztergom. 1909.

Quetelet, Esquirol, Legoyt, Adolf Wagner, Masaryk, Georg Mayr, Wappaeus, Engel, Öttingen stb., nálunk *Földes, Kovács Alajos, SEDA, Sípóst*, legutóbb *Zehery Lajos* foglalkozott vele.

Az európai államokra a múlt század végén kereken évi 39.000 öngyilkosság esik, egy millióra 102. Gyilkosság ennél kevesebb. Emelkedik a 80-as évek óta Angliában, Francia- és Olaszországban, Norvégiában és Szerbiában.

Nálunk volt 1854-ben (Erdély nélkül) 352, 1859-ben 421. Még régibb adat *Csaplovicsé*, mely szerint Pesten 1828 körül évente 10 eset fordult elő. A lakosság akkor 61.502 volt, tehát minden 10.000-re 1'7.

Konek 1875-ben kiadott statisztikájában még nem is beszél róla, annyira jelentéktelennek tartja. Előadásaiból annyira még emlékezem, hogy külön kiemelte a zsidókat és az ifjúságot, mely rétegek akkor még e társadalmi járványtól teljesen mentesek voltak. Ma már másként kellene nyilatkoznia.

1880-ban a hivatalosan konstatált öngyilkossági esetek száma Magyarországon 1201 volt, 1892—95-ben. az évi átlag 2906, 1900-ban 3176. A további fejlődést a következő számok mutatják;

	Magyarországon			Budapesten		
	férfi	nő	összesen	férfi	nő	összesen
1905-ben ..	2631	885	3516	187	80	267
1910-ben ..	2815	948	3763	271	116	387
1915-ben ..	2275	1009	3284	232	155	387
1920-ban ²³ .	1306	639	1945	227	173	400
1924-ben ..	1595	718	2313	261	196	451
1925-ben ..	—	—	2443	—	—	532

Budapesten húsz év alatt kétszeres, az országban pedig 1880 óta mintegy hatszoros az emelkedés. Elíjesztően nagy szám, főleg ha azt vesszük, hogy az igazi számok megállapítása nem könnyű. Sok az eltitkolás.²⁴

Az erkölcsi bomlás, ennek folytán az öngyilkosságok szaporodása úgy látszik nálunk a legszembetűnőbb s ennek oka, bármit mondjanak is a sokat dicsért nyugati demokrácia bámulói,

²³ Csonka-Magyarország.

²⁴ Zehery Lajos a tényleges öngyilkosságok számát a konstatált esetek kétszeresére teszi. Briere de Boismont véleménye ugyanez. Lásd id. Wynn Westcott. *Suicide*, 60 l.^v

főleg mégis csak Trianon és a velünk való rettenetes elbánás. Míg ugyanis 1918-ban a régi Magyarországon 2356 eset volt, Csonka-Magyarországon 1919 is 1952 öngyilkosságot, 1924 pedig, amint már idéztük, 2313-at mutat. Pedig ma kétségkívül több az eltitkolás, mint volt valaha.

A nemzetközi adatok a következők: 1877-től 1881-ig nyúló adatok szerint egymillió lakosra eseti, öngyilkos Portugáliában 16, Spanyolországban 19, Írországon 21, Oroszországban 35, Olaszországban 41, Skótszágon 48, Hollandiában 51, Angliában 74, Norvégiában 75, Belgiumban 90, Svédországban 101, Bajorországban 102, Ausztriában 144, Hannoverben 150, Poroszországban 168, Franciaországban 216, Svájcban 240, Dániában 265, Szászországban 469.

Európa civilizált államai *Westcott* szerint három kivétellel fokozatos és folytonos gyarapodást mutatnak. Az öngyilkosság a XIX. század eleje óta nagyobb mértékben növekszik, mint a népesség és az általános halandóság.²⁵

Az újabb adatok is szaporodásról beszélnek. Ezek szerint évi átlagban volt öngyilkos 1911—13-ban Németországban 14.536, Franciaországban 8937, Ausztriában 5816, Magyarországon 4118, Angliában (Nagy-Britannia) 4060, Itáliában 2939.

Egymillió lakosra esett 1911—13-ban átlag évente: Svájcban 239, Franciaországban 225, Németországban 219, Ausztriában 201, Magyarországon 194.

További összehasonlító adatok a következők:

	1881-85	1919-22
Svájc	233	214
Franciaország	194	140
Németország	211	212
Ausztria	162	238
Magyarország.....	84	256
Anglia és Wales.....	75	96
Írország	22	28

Nálunk 1923-ban és 24-ben egymillió lakóra közel 300 öngyilkos esett, tízszer annyi, mint Írországnak szintén nem boldog

²⁵ *Suicide* 63. lap.

népére. Mennyi ok a problémában való elmélyedésre és mennyi anyag a gondolkozásra!

De mit jelent az, hogy a háború alatt, Spanyolországot kivéve, a hadviselő, sőt semleges államokban is apadt az öngyilkosságok száma, holott lelki megrázkódás volt elég s az összetört életek száma is ijesztően nőtt?²⁶ A háború után a legtöbb országban megindult az emelkedés.

A nők, Indiát kivéve, kevésbé hajlanak az öngyilkosságra. Körülbelül 25—30 esik minden 100 férfira. A háború alatt ez a szám emelkedik Ausztriában 43, a Németbirodalomban 57.8-ig.

Az esetek száma a korrallal nő. Legnagyobb az élet vége felé, ami a mai öregség erkölcsi és szellemi összeomlásával egyértelmű.

Házasságban élőknel aránylag ritka. Szaporább a nőtleneknél, özvegyeknél és hajadonoknál. Leggyakoribb az elváltak körében.

Foglalkozás szerint csoportosítva sok a katonáknál. Igen kevés a gazdáknál. Az iparban kétszer, a kereskedőknél háromszor annyi, mint a mezeti gazdálkodásban elfoglaltaknál.

A tanulóifjúságnál, amennyire az igen hézagosságot következtetést engednek, állandóan 9% a 10—20 év közt elkövetett öngyilkosságokból. Ez némelyek szerint nem sok, szerintünk igen elég.

Vallás szerinti elkülönítésnél a következő számokat kapjuk:

Egy millió lakosra esik öngyilkos	Kath.	Prot.	7sidó
Poroszországban 1908—12	109	261	306
Bajorországban 1901—10	105	226	271
Szászországban 1908—12	381	309	421
Württembergben 1908—12	117	210	250
Badenben 1906—12	160	278	331 ²⁷

Mily okoknak és körülményeknek tudható be azáltalában észlelhető szaporodás: ez a problémának legnehezebb, de cgy-szersmint a legérdekesebb része is. Az eddig gyűjtött adatok cáfolják azt a különben eléggé elterjedt felfogást, mintha oroszán-része ebben a szűkös anyagi helyzetnek volna. A bajor statisztiz-

²⁶ Elster: *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*. VII. B. 441.

²⁷ Elster: 444. lap.

tika szerint gazdasági szükség 1911—17-ben 4.93, 1914—4 8-as években csak 1.8%-nál volt ok az öngyilkosságra.²⁸

A meglevő statisztikából erre nézve nem lehet megbízható következtetést levonni, bár München és Budapest statisztikai hivatalai gyűjtöttek adatokat erre vonatkozólag. Nérey Ödön, ki Budapesten éveken keresztül szerzett e téren tapasztalatokat, mint az *Életuntakat védő iroda* egyik vezetője, azt a véleményt mondja, hogy vagyoni okok sokkal ritkábban szerepelnek, mint hinnők. Alapos az a feltevés, hogy a vagyoni viszonyok előretelése sokszor csak más okok eltitkolásáért történik. A marxista tábor hajlandó ennek ellenkezőjét állítani s a szegénységét állítja oda igazi okként. De honnan akkor a felsőbb rétegek öngyilkossági esetei? Budapesten tudok egyet, hol az illető 11 milliárd vagyon mellett meg akarta ölni magát, mert rossznak látta a jövőt! A budapesti mentőegyesület szerint az öngyilkosság okai, a mennyire megállapíthatók, rendszerint a következők: betegség 8%, családi viszály 10%, szerelmi bánat 10%, anyagi ok 14%, szolgálati viszony 4%, egyéb 2%, ismeretlen ok 40%. A kísérletekre vonatkozólag ugyancsak a mentőegyesület szívességéből rendelkezésemre jutott adatok a következők: 1922-ben 883, 1923-ban 930, 1924-ben 1000, 1925 szeptemberig 1083, pedig itt csak az egyesület tudomására jutott kísérletekről van szó.

Az okok pontos megállapítása egyébként igen nehéz. Az öngyilkosok erre rendszeren nem adnak feleletet. Az eltitkolás a hozzátartozók részéről nagyon sűrűn fordul elő s bizony sokszor megbocsátható is. *Krose* utal arra, hogy ép azért sok országban — Nagy-Britannia, Svájc is ezek közt van — nem is teszik közzé az idevonatkozó adatokat, mert nem találják őket kielégítőnek.²⁹

Faj szerint elől vannak a sárgák, aztán következnek a fehérek, végül a feketék.

Nemzetiség tekintetében elsők a germánok, azután a román népek, végül a szlávok.

Legtöbbször felakasztással, vízbefullással s golyóval vetnek véget életüknek. A mérget főleg az Egyesült Államokban

²⁸ Elster: *Handwörterbuch*, 447.

²⁹ H. A. Krose S. 9. *Die Ursachen der Selbstmordhäufigkeit*. Freiburg in B. 1906.

(41.8%) és Ausztráliában (23.6%) választják. A nők a mérgek, a vízbeugrás és az ablakokból való ugrás révén sűrűen törek-
sznek megválni életüktől.

Az indító okok a legjobbnak mondható porosz statisztika szerint a következően sorakoznak:

Elmebajok	férfiaknál	21·9—22·2%	nőknél	38·0—40·9%
Gyász és komorság	„	12·0—13·0%	„	7·9— 8·1%
Testi szenvedések	„	8·0—10·0%	„	9·2— 9·4%
Bűnök (Laster)	„	10·0—11·0%	„	1·6— 2·5%

A többi országok adatai is ilyenformák.

A gazdasági bajok, amint már említettük, kevésbé jelent-
keznek mint ok, inkább a hirtelen vagyoni megingás és bukás.
A megszokott jólétből szűkös viszonyok közé jutás sokaknál
vezet katasztrófához. Legjobban bizonyítják ezt a zsidókra
vonatkozó és pedig zsidó forrásokból vett adatok. Egyszerű
viszonyok közt erősen vallásos környezetben élő zsidóknál az
öngyilkosság szinte ismeretlen. A múlt század első felében
Európa keleti országaiban, de a nyugatiakban is ez volt a
helyzet. A vallásosság hanyatlásával konstatálni lehet a rosszabbra
fordulást. A keleti országokban azonban még mindig kevesebb
az öngyilkosság, mint a nyugatiakban, hol a zsidó öngyilkos-
ságok száma erősebben emelkedik, mint a keresztényeké.

Poroszországban esett egymillió lélekre 1849—55-ben 56
zsidó, 49 katolikus, 160 protestáns. 1907-ben pedig 104 katho-
likusra és 254 protestánsra már 356 zsidó öngyilkos esett.
Más felekezetenél nem lehet ily elriasztó szaporodást látni.³⁰

Ugy látszik azonban, hogy a csökkenő vallásos érzésné 1
még nagyobb a környezet hatása, főleg ha az gyorsan változó
vagyoni krízisekkel párosul. New-Yorkban, amelynek népessége
 $\frac{1}{5}$ részben főleg nem rég bevándorolt zsidókból áll, a múlt
században még ritka volt a zsidóknál az öngyilkosság. Ma nagyon
gyakori. A helyzettel ismerős körökben kétszeresérc teszik
annak, ami a keresztényeknél előfordul. Szapora a kereskedelmi
válságok idején s 1907—1908-ban nem volt nap, mely nélkül

³⁰ Fishberg. 166.

múlt volna el.³¹ A környezet és új viszonyok, úgy látszik, könnyen végeztek a vallásosság megmaradt omladékaival, még olyan népnél is, mint a ghetóból alig kiszabadult zsidóság. Ez a megfigyelés igen értékes nekünk, ha a gyógyítószeres kérdésével komolyan akarunk foglalkozni. De szinte ennél is értékesebb az, ami Ausztráliából jut hozzánk, tehát, oly világrészből, ahol a megélés könnyű, a szabadság és az emelkedés lehetősége szinte korlátlan. Itt a vagyoni indítékok, melyekre a történelmi materializmus hívei annyi részrehajló felületességgel szeretnek hivatkozni, igazán alig jöhetnek számba. De kizártnak vehető sok oly motívum is, ami Európa túlfinomult civilizációjának káros gyümölcse. Mégis mit látunk?

Ausztráliában 10 millió lakosra esett 1858-ban 575 öngyilkos, 1910-ben pedig 1161).

A búr háború idején, melyben Ausztrália is érdekelve volt, számuk apadt. Az évi átlag nagyobb mint az, amit Anglia Walessel egyúttal kimutat és igen meghaladja Olasz- és Skótország adatait. Az esetek sűrűsége tekintetében Ausztrália körülbelül középen áll az országok között.³²

Az új kontinens viszonyai nem oly mélyremenő hatásúak, hogy kiölnék az emberekből a bajnak a csiráit. A lélek mélyén olt rejtőznek a mérget termő bacillusok és csak kedvező fordulat kell, hogy fejlődve és szaporodva elpusztítsák az élő szervezetet. Idegen világok külső körülményei között a lélek mégsem szülelik újjá, habár ott talán derűsebb az ég, bujább a mező, kisebb munkabérékért dúsabb sikerek erednek.

Mindezeket az adatokat csakis azért hordtam össze, hogy alapot nyújtsak azoknak, kik fájó szívvel látják nemzetünk erkölcsi pusztulását, de akiknek véleménye az, hogy e bajokat eltitkolni vagy szépíteni nem volna egyéb gyávaságnál. Kétségkívül nagyon, de nagyon mélyre estünk. Sok kialudt azokból

³¹ Jr. M. Fischberg. *Die Rassenmerkmale der Juden*. München. E. Heiliardt. 1913. (165. lap.) •

³² (1. 11. Knibbs: *Suicide in Australia*. 1912. Sydney. Hivatalos kiadomány.

a vezető csillagokból, melyek után valaha indulva, magasabb régiók felé igyekeztünk. Az a középső réteg, amely valaha politikai és gazdasági téren irányadó volt, erkölcsileg is lehanyatlott. Az elválások és öngyilkosságok statisztikája ezt eléggé bizonyítja. A lelkek mélyén nyugvó elhatározások, melyek az akaratnak irányt adnak, módosultak. Nem tudjuk többé úgy gyűlölni a bűnt, mint valaha, a pusztulás nem riaszt eléggé, megbarátkozunk az elmúlással. Akaratunk és vele a felelősség érzete legyengült, képtelen a régi erélyre, főleg ha lelki célokról van szó.

A *laedium vitae* terjed és sokan jutnak arra a meggyőződésre, amiről *Tacitus* panaszodik s ami korábban közvélemény volt: a fensőbb hatalmak mítsem törődnek se születésünkkel, se elmúlásunkkal, sem végül általán az emberiséggel sem. Ezért jut a jóknak sokszor oly szomorú sors és szerencse a hitványoknak.³³ Ilyen miliőben termettek meg az öngyilkosok akkor is, ma is. Nőtt fel az a gyáva nemzedék, mely *Nérónak* egy intésére lemond az önvédelemnek Isten-adta jogáról s amely a *Szamuelyk* és társaik parancsára szinte ellenkezés nélkül megy bitófa alá.

Sem a technikai haladás, sem az egyoldalú szellemi kultúra nem nevel nagy jellemeket. Mindkettő csakis eszköz, amelyeknek rajtuk kívül és felül álló indítékokra van szükségük, hogy az emberi nem jótevői lehessenek. Mily régi igazság és milyen alaposan elfeledtük az egészet. De honnan fog jönni ez a megmentő ihlet és fellendülés? Az élvezni akarók s a történelmi materializmus hívei közül bizonyosan nem. Ezt kénytelenek még azok is bevallani, akik nem hajlandók magukat a beteges idealizmus híveiként bemutatni.

Masaryk az öngyilkosságról írt művében, ezelőtt több mint 40 évvel, a vallásosság hanyatlását hozta fel döntő okul. E véleményben osztoznak vele sokan, a gondolkodó idegorvosok közül is. Elismerik, hogy a szabadgondolkodók által kívánt erkölcsi nevelés, miután nem jár azzal a hittel, hogy a teremtő és kormányzó erőnek csak eszközei vagyunk és felelősek neki tetteinkért, nem pótolja a vallást és a belőle fakadó hitet.³⁴

³³ *Annales*, III. 18. IV. 20.

³⁴ *Dr. Placzek: Selbstmordverdacht u. Selbstmordverhütung*. Leipzig, 1915.

A kialvó vallásosság elvesztése szörnyű csapás a mai és még; inkább a következő nemzedékekre. A tízparancsolat kemény kijelentése érvényesül, az apák bűneiért bűnhődnek a reánk következő nemzedékek. Miként menekülünk e szörnyű hínár-ból? Hinni nem bírunk és nem is fogunk tudni addig, míg el leszünk telve e csillogó, mozgalmas, folyton új izgalmakat és élvezeteket nyújtó élet bámulatával. Míg meg nem mozdul bennünk az a felfogás, hogy a lélek, mely fölötte áll a testnek, méltó arra, hogy vele komolyan foglalkozva, a fensőbb sugalat szerint érvényesülő lelkiismeretre hallgassunk. Ha meggyökere-sedik bennünk az a tudat, hogy a mai egyoldalúság, a lelki követelmények kikapcsolása a romlást és pusztulást készíti elő, talán feltámad az erős és kitartó akarat, az élniakarás szent ösz-töne és hajlandók leszünk új, a régieknél helyesebb utakra térni.

A jobb jövőt másként biztosítani lehetetlen.

Ez adatok nyomán, de hivatkozva *Oláh* Gusztávnak idé-zett kijelentéseire is, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy az elválások, lelki bajok és öngyilkosságok szaporodása annak a civilizációnak eredménye, mely a külsőségekben látja az élet célját és elhanyagolja a lélek kultúráját, a belső élet egész-ségét és azokat az erőket, melyek végül még is irányt szabnak a civilizációnak.

De vajjon mikor fogja ezt a mai nemzedék megérteni, át-érezni úgy, hogy ebből a jövő fiaira és leányaira igazán szebb jövő fakadhatna ?

A felsorolt adatok azt bizonyítják, hogy a modern nagy-városi élet lel szemben a falu e bajok iránt aránylag kevésbé fogékony nemzedékeket nevel, olyakat, melyek a szociális körök-kal szemben ellentállóbbak. Ez becses útmutatás arra, hogy a fejlődés súlypontját ide kellene áthelyezni. Visszaállítva az erkölcsi ideálok régi erejét, korlátozni az egyéni szertelenségeket az egyén és a társadalom érdekében.

Társaságunk jelentékeny szolgálatot tehet a köznek, ha gon-doskodik a felsorolt eredményeknek tágas körökben való ismer-tetéséről, ha felhívja az egyházak, hazafias és az erkölcsökre adó egyesületeket a vállvetett munkára.

Az elválások szaporodását a régi rendnek helyreállítása, az 1894 1: XXXI. t.-c. által kívánt fellebbezések kötelezővé tétele állal lehel, korlátozni.

Az öngyilkosságok szaporodásának a lelki élet kultúrája, a városi centralizáció mérséklése, a divat kicsapongásainak elítélése által lehet határt vetni.

De dolgoznunk kell, mert ha sajnáljuk a lelkiekben való elmélyedést, a munkát, mely az egészséges fejlődés forrását tisztán tartja, nem remélhetünk jobb jövőt.

